

Τα κάλαντα της άνοιξης

«Χελιδόνι πέταξε»

Χελιδόνι πέταξε,
ηύρε πύργο κι έκατσε
και χαμοκελάδησε,
Μάρτη, Μάρτη μου καλέ.

Μάρτη, Μάρτη μου καλέ
και Απρίλη θαυμαστέ
ως εμείς οι μαθηταί,
μαθημένοι είμαστε

ν' αγοράζομε εφτά
να πουλούμε δεκαεφτά
το κρασί μες το ποτήρι
και τα σύκα στο μαντήλι
και τα σύκα στο μαντήλι
και τ αυγά μες το καλάθι

Δωστε μας την όρνιθα σας,
μη μας δείρει ο δάσκαλός μας
και εχετε το κρίμα σας
και την αμαρτία μας

Πάνω απ το κατώφλι σας
έχει μία περιστέρα,
ανοίξετε την πόρτα σας
να πούμε καλησπέρα

*Παραδοσιακό
Χελιδόνισμα από την Ρόδο*

Τα χελιδονίσματα, ή αλλιώς τα κάλαντα της άνοιξης, είναι ένα από τα πιο χαρακτηριστικά έθιμα για το καλωσόρισμα της αναγέννησης της φύσης: τα παιδιά γυρίζουν τα σπίτια κρατώντας ένα ξύλινο ομοίωμα χελιδονιού και τραγουδούν για το οριστικό τέλος του χειμώνα και την επιστροφή των χελιδονιών. Αν και η άνοιξη ημερολογιακά μπαίνει στα τέλη Μαρτίου, γιορτάζεται τις πρώτες μέρες του Μάρτη. Γιατί αλήθεια;

Γιατί τα χελιδονίσματα είναι συνέχεια από τα χελιδονίσματα των αρχαίων Ελλήνων, που γιόρταζαν το νέο έτος την 1^η Μαρτίου και όχι την 1^η Ιανουαρίου, όπως εμείς. Αργότερα, οι Ρωμαίοι όρισαν ως πρώτη μέρα του χρόνου την 1^η Ιανουαρίου. Τα κάλαντα αν και τραγουδιούνται και την Πρωτοχρονιά, ωστόσο παρέμειναν και στην παλιά πρωτοχρονιά, δηλαδή τον Μάρτη. Όταν επικράτησε ο χριστιανισμός ως θρησκεία στο Βυζάντιο, προστέθηκαν στους στίχους και αναφορές για το Πάσχα. Το έθιμο πέρασε στους Βυζαντινούς χρόνους, διασώθηκε στα χρόνια της Τουρκοκρατίας.

Τι ακριβώς έκαναν, όμως, τα παιδιά για την ανοιξιάτικη αυτή «πρωτοχρονιά»;

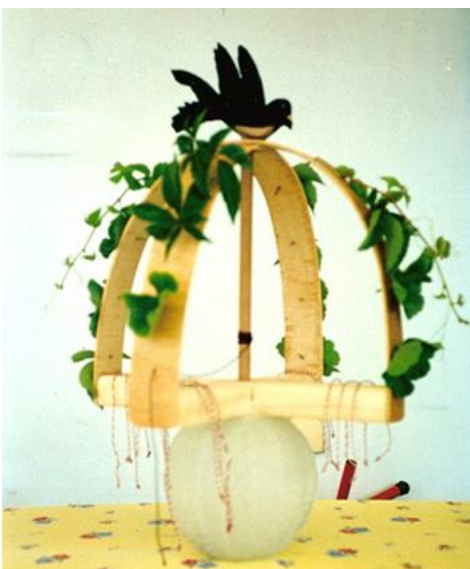
Εικόνα 1 Αντίγραφο Χελιδόνας στο Μουσείο Μπενάκη

. Από ημέρες πριν, τα παιδιά 7-12 ετών ετοιμάζονταν εντατικά γι' αυτή τη γιορτή. Η κάθε ομάδα έκανε μια ξύλινη χελιδόνα την οποία τοποθετούσε σε ένα μικρό «ξύλινο κλουβί» όπως φαίνεται στην εικόνα:

Το «κλουβί» το αποτελούσαν ένας ξύλινος σταυρός, στις άκρες του οποίου προσαρμόζονταν δυο ημικυκλικά ξύλινα τόξα, φτιαγμένα από κόντρα πλακέ ή άλλο ευλύγιστο λεπτό ξύλο, που έκαναν την κατασκευή να μοιάζει με κλουβί. Από το κέντρο τους, του σταυρού και των τόξων, περνούσε ένας ξύλινος άξονας. Αυτός μπορούσε να περιστρέφεται αριστερά-δεξιά με το τράβηγμα ενός κορδονιού.

Πάνω στον ξύλινο άξονα και έξω από το «κλουβί» υπήρχε ένα ομοίωμα χελιδονιού που περιστρεφόταν μαζί με τον άξονα. Όταν ο χειριστής της χελιδόνας τραβούσε το κορδόνι του άξονα, εξαιτίας της αδράνειας συνέχιζε να περιστρέφεται η χελιδόνα και μετά το ξετύλιγμα του κορδονιού, με αποτέλεσμα το κορδόνι να τυλίγεται ξανά αλλά με αντίθετη φορά. Με την ολοκλήρωση αυτής της φάσης, ο χειριστής ξανατραβούσε το κορδόνι, με αποτέλεσμα την αντίθετη περιστροφή της χελιδόνας κ.ο.κ. Έτσι η παλινδρομική κίνηση του χεριού του χειριστή μπορούσε και γινόταν περιστροφική στη χελιδόνα, πράγμα που έδινε ξεχωριστή χαρά στα παιδιά όταν το πετύχαιναν χωρίς να παρουσιάζονται διακοπές.

Πάτα στις εικόνες να δεις πώς λειτουργεί η Χελιδόνα!

Εικόνα 3 Ξύλινη χελιδόνα της Τερπνής

Συνήθως κρεμούσαν στον λαιμό της χελιδόνας μικρά κουδουνάκια. Έτσι καθώς τα παιδιά λέγαν τα κάλαντα, κατά την περιστροφή της χελιδόνας, ηχούσαν τα κουδουνάκια συνοδεύοντας τους "χελιδονιστές".

Την κατασκευή της χελιδόνας σε κάποιες περιοχές την στόλιζαν με φύλλα κισσού, σε άλλες με ζουμπούλια ή άλλα λουλούδια της Άνοιξης.

Εικόνα 2 Χελιδόνα από το λαογραφικό μουσείο στην Πελοπόννησο

Σ' αυτήν την ξύλινη χελιδόνα της **Τερπνής** φαίνεται η ομοιότητά της με ανασκαφικό εύρημα που βρέθηκε στις Αιγές της αρχαίας Μακεδονίας, το «Χάλκινο περίοπτο της πρώιμης εποχής του σιδήρου» ^[4] ^[5].

Το κλουβί το στόλιζαν ακόμα και με διάφορες ασπροκόκκινες κλωστές, τις λεγόμενες «μάρτες». Μόλις ξημέρωνε η 1η Μαρτίου, τα παιδιά γύριζαν στα σπίτια περιστρέφοντας τη χελιδόνα ενώ συγχρόνως τραγουδούσαν το τραγούδι της χελιδόνας. Η νοικοκυρά έδινε στα παιδιά αβγά ή χρήματα και αυτά της έδιναν «μάρτες» ως δώρο για τα μικρά κορίτσια του σπιτιού. Αυτές τις κλωστές τις έδεναν τα κορίτσια στο χέρι ή στο λαιμό. Πίστευαν ότι θα τα προστάτευαν από το μαύρισμα του Μάρτη κι έτσι θα ήταν όμορφα το Πάσχα με τα καινούργια φορέματα. Τις φορούσαν 40 μέρες και μετά, άλλα κορίτσια τις κρεμούσαν στους φράχτες για τις πάρουν τα χελιδόνια και να φτιάξουν τις φωλιές τους κι άλλα τις έβαζαν κάτω από μια πέτρα για να δουν μετά από λίγες μέρες, ανάλογα με τα ευρήματα κάτω από την πέτρα, αν θα παντρεύονταν στο χωριό ή στην πόλη.

Η συνήθεια αυτή να δένουν χρωματιστές κλωστές κρατά από τα αρχαία χρόνια, από τις θρησκευτικές τελετές που έκαναν στην αρχαία Ελλάδα και θεωρούνταν ειδωλολατρική.

Απρίλης

Απρίλη μου, Απρίλη μου ξανθέ
και Μάη μυρωδάτε, καρδιά μου πώς αντέ-,
Καρδιά μου πώς, καρδιά μου πώς αντέχεις
μέσα στην τόση αγάπη και στις τόσες ομορφιές
Γιομίζ' η γειτονιά τραγούδια και φιλιά
Την κοπελιά μου τη λένε Λενιώ,
μα το `χω μυστικό

Αστέρι μου, αστέρι μου χλωμό
του φεγγαριού αχτίδα στο γαϊτανόφρυδο
Στο γαϊτανό-, στο γαϊτανόφρυδό σου
κρεμάστηκε η καρδιά μου σαν το πουλάκι στο
ξόβεργο
Γιομίζ' η γειτονιά τραγούδια και φιλιά
Την κοπελιά μου τη λένε Λενιώ,
μα το `χω μυστικό

Λουλούδι μου, λουλούδι μυριστό
και ρόδο μυρωδάτο, στη μάνα σου θα `ρθω
στη μάνα σου, στη μάνα σου θα `ρθω
να πάρω την ευχή της και το ταίρι που
αγαπώ
Γιομίζ' η γειτονιά τραγούδια και φιλιά
Την κοπελιά μου τη λένε Λενιώ,
μα το `χω μυστικό

*Στίχοι/μουσική: Μίκης Θεοδωράκης - από
το έργο «Το τραγούδι του νεκρού αδερφού»*